

ФІЛОСОФІЯ

УДК 141.144 [(477)]

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.1>**Р. М. Вербова**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-6057>

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри філософії

Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБА ТА ПІЗНАННЯ У ПЕРСОНАЛІСТСЬКИХ ІДЕЯХ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Постановка проблеми. В контексті російсько-української війни особливо актуальними є слова Андрея Шептицького стосовно особи та її прагнення пізнати життя як таке, що є природнім для неї. При цьому пізнати життя не через страждання, а в щасті, в блаженстві. І жити не під загрозою смерті, а вічно [1]. Таке пізнання особою світу приводить її до розуміння Бога та Божественного, наближення до Бога. Митрополит своїм життям показав нам як одна людина може змінити долю та цінності інших людей, закликаючи не лише до пізнання особою Бога, але й до утвердження його ідей в своїй діяльності, формуванню принципів життєстійкості особи в пізнанні нею світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагому роль удослідженні гносеологічних ідей А. Шептицького з точки зору християнського персоналізму відіграли його праці: «Божа Мудрість» [2], «Молитва про Божу мудрість» [3], «Про ліберальну совість» [4], «Дванадцять листів до матері» [5]; послання «До української молоді» [6], «Канадійським русинам» [7] та інші. Окрім того пізнавальні можливості людини у філософських поглядах українського Митрополита дослідили: Басараб В., Вегеш М., Вихрущ А., Війтишин В., Калита В., Маслюк А., Мизак Н., Шеремета О. Зокрема, свою увагу на проблемі взаємовідношення особи та пізнання у творчості А. Шептицького акцентував В. Калита. Так, у статті «Мудрість радості і мудрість смутку» український дослідник розглядає важливу роль молитви для пізнання світу особою та розкриває суть поняття «мудрість» у філософських поглядах Митрополита [8]. В. Басараб та М. Вегеш у монографії «Життя і помисли Митрополита Андрея Шептицького», окрім біографії українського мислителя, аналізують багатоаспектність його творчої діяльності [9]. А. Маслюк в статті «Аналіз психологічного портрету Андрея Шептицького» крізь призму висвітлення постаті Митрополита розкриває внутрішню суть людського Я та його вплив на пізнання кожної конкретної особи [10]. Як бачимо, дана проблематика потребує детальні-

шого аналізу, саме тому такою актуальною є тема дослідження.

Метою статті є розкриття взаємовідношення особи та пізнання крізь призму персоналістських ідей у творчості Андрея Шептицького.

Виклад основного матеріалу. В процесі пізнання світу, з точки зору А. Шептицького, завдяки релігії і моралі особа намагається свідомо чи несвідомо долучитись до Бога. Знаючи більш чи менш ясно природний закон (завдяки «сіндересісу» – це природна схильність практичного розсудку до блага та відраза від зла), особа може не лише пізнавати навколишній світ, але й оцінювати власні вчинки, які вона здійснює в результаті його пізнання.

Це оцінювання є головною характеристикою актуальної моральної свідомості, совісті [1]. «Совість досліджує ті прикмети, чи браки, які роблять наші діяння морально добрими або злими. Вона порівнює наші діяння з пізнаваними розумом правилами того діяння, з природним законом» – стверджує А. Шептицький [11, с. 160]. Отже, совість, яка притаманна особі, схвалює діяння та їх риси, що відповідають природному закону. Совість засуджує невиконання природного закону, яке відбувається через діяння чи недіяння, тобто через вчинення злих вчинків чи через невчинення добрих – в ситуації, коли згідно із природним законом мали обов'язок зробити якесь добро [4, с. 235]. В такому аспекті трактування совісті А. Шептицький акцентує увагу на самосвідомості, коли особа є водночас і об'єктом і суб'єктом пізнання [9, с. 41].

В контексті трактування совісті А. Шептицький з іронією зазначає, що суспільну думку починають оцінювати як щось реальне, хоча вона існує лише як сума особистих думок: «Якщо йдеться про суспільну совість то, очевидна річ, складається вона тільки із суми поодиноких совістей людей, що належать до даної суспільності» [4, с. 235]. Совість для нього – це свідомість практична, яка з моральної точки зору аналізує наші відносини з Богом, з кожною окремою особою

[9, с. 41]. Совість порівнює те, що є із тим, що має бути. Усвідомлення наявного доступне кожному із досвіду звичайного мислення [1]. А. Шептицький стверджує, що совість – це внутрішня свідомість обов'язку особи. Ті, хто живуть згідно зі своєю совістю, не порушують чужого права, самі собі прав не приписують. Він також говорить про індивідуальну совість, яка визначає справедливість певних законів [12, с. 263–264]. Таке трактування совісті свідчить про вияв персоналістських ідей у творах А. Шептицького.

З точки зору українського Митрополита джерелом християнської совісті є самопізнання, яке включає в себе не лише знання себе, але і відношення до інших, а також до основи всього – Бога [1]. Він пояснює, яким чином відбувається цей процес самопізнання кожної конкретної особи. В пізнанні кожної особи треба йти дорогою, якою ми зможемо побачити спочатку зовнішню і поверхову, а вже потім дійти до чогось внутрішнього. «Знати особу, – на думку А. Шептицького, – це не лише знати, як вона виглядає, знати, як і що говорить, але це означає і знати її душу і в тій душі те, що найбільше закрите перед людським оком, найбільш внутрішнє» [4, с. 230]. Ці внутрішні спостереження є дійсно знанням людини зі собою самою, є неначе подвоєнням людської особовості; той, хто думає, протиставлений тому, про кого думає. Це знання особи про себе саму має, на думку А. Шептицького, досить тісні межі. Те, що підпадає під нашу свідомість є тільки дуже малою частиною, що в нас є і чим ми є.

Митрополит зазначає, що потрібно довгих і важких зусиль людського міркування, щоб дійти до понять духовності, інтелектуальності. На дні нашого внутрішнього ества дримають непізнані і несвідомі сили. Людина для себе самої залишається нерозв'язаною загадкою [4, с. 227–228]. А тому для особи важливою є любов до ближнього, що побудована на християнських засадах, що можливо допомогла б особі зрозуміти себе, бути собою. В цьому контексті значимою є і сама постать А. Шептицького як становлення його духовного Я, адже він був глибоко віруючою особистістю, яка була готова нести Божий хрест крізь призму Божої любові до свого ближнього.

Митрополит турбується за душу кожної особи [10, с. 199–200]. Актуальними на сьогодні під час російсько-української війни є думки А. Шептицького стосовно такої турботи про безсмертність людської душі, оскільки в хаосі війни ми можемо забути про християнські істини і не вчиняти по відношенню до інших по-християнськи. Він закликає в тяжкі часи не забувати про Бога, не втрачати віри [10, с. 199–200], адже віра якраз і стосується на його думку, як мудрості, так і людського знання [9, с. 39], що будуть вказівкою для обрання правильного шляху у самовизначенні

особи в час війни. Тому що в цьому контексті дуже важливим для особи постає вибір – в що вірити, а в що – ні [9, с. 39], як варто діяти, а як – не варто.

Кожна людина – це малий світ (мікrokосмос). Пізнання цього малого світу – не лише пізнання того, що спільне всім людям, але і того, що в кожного інше, бо кожний є для себе цілим світом, відмінним від інших людей. Очевидна річ, що в пізнанні тої індивідуальності кожного більше значить найменше знання того, що є внутрішнім у особи [13, с. 609]. Персоналізація пізнання відбувається через взаємне пізнання себе та інших, завдяки контролю самих себе і проникненню найвищого ідеалу в пізнання особи, яким є спасіння душі, Бог дає нам Свою ласку, яку не кожен може зрозуміти [14, с. 38]. Вважаємо, що такі твердження Митрополита суголосні із уявленнями християнських персоналістів стосовно самопізнання особи. Зокрема, у польського дослідника християнського персоналізму К. Гузовського можна зустріти розуміння процесу самопізнання: «Людина спочатку пізнавала і пізнає світ зовнішній, потім відрізняє себе від нього, звертає увагу на свій внутрішній, духовно-психічний світ, пізнає своє «я», власне ество. Цим формує свою свідомість» [15, с. 147].

Досить актуальними є слова українського мислителя стосовно впливу війни на пізнання кожної особи: «Час воєнний утруднює людині кермуватися вказівками тверезого, ясного розуму, освіченого вірою. Верх беруть почування, вразливість, пристрасть, а з того нерозважні кроки, шкідливі не тільки для одиниці, але і для загалу, для цілої родини, громади й народу. Ця небезпека в положенню так особливо труднім, в яким знаходиться наш народ, стається прямо грізна» [16]. Здається, що під час війни особа забуває про християнські засади її буття, ніби Бог закриває від нас своє обличчя. І тут А. Шептицький закликає керуватись розумом у пізнанні, який просвітлений вірою, не піддаватись емоціям [16].

В наступних міркуваннях А. Шептицький акцентує увагу на самопізнанні особи завдяки серцю. Подібні ідеї знаходимо у філософії українського предтечі персоналізму Г. Сковороди. Серце, на думку Митрополита, має важливе значення для внутрішнього життя особи і є осередком її духовного життя. Знати серце людини – це знати і людину. Як довго у відносинах між людьми серце є закритим, так довго ці відносини будуть офіційними. Вони знаються, але так, ніби не зналися, немає поміж ними контакту, немає порозуміння. Навпаки ж, коли у відносинах між людьми до себе серце серця торкнеться, однієї миті чужі стають собі близькими [13, с. 609–610]. Персоналізація серця у пізнанні особи розкривається через дефініцію, яку надає український Митрополит. Зокрема, він зазначає, що цілісність особи окреслюється через поняття «серця», яке поєд-

нює в собі розум, почуття та волю [9, с. 46] – різні виміри пізнавального процесу людини. На такій персоналізації серця він наголошує у молитві про Божу мудрість, звертаючись до Бога, щоб серце його шукало Бога впродовж всього життя [3].

Також А. Шептицький персоналізує і Христове серце, стверджуючи, що відносини людської душі до Ісуса Христа у всьому подібні до відносин людей між собою. В цих відносинах з Ісусом Христом пізнати його серце і показати йому серце – це означає нав'язати з ним щось з того, що веде до правдивої приязні. Як довго ми не спостерігаємо в своєму житті любові Христового серця, якою Воно кожного з нас зокрема полюбило, так довго і любов наша до Ісуса Христа є офіційною, а наше серце не відчуває того, що бажає Христос, не вміє з Христом співчувати [13, с. 609–610]. Остання ціль у пізнанні особи для А. Шептицького – це не споглядання Божої сутності, а безпосереднє спілкування із Богом [17, с. 70], яке оприявнюється через молитву.

В процесі пізнання особи, коли ми спостерігаємо те, якими ми є і наші відносини до інших та Бога, як зазначає український Митрополит, виникає мимоволі і розуміння того, якими ми мали б бути і якими б мали бути наше ставлення до Бога та інших [1]. Молитва, таким чином, наповнює людську волю в міру того, якою є ця воля, малою чи великою, глибокою чи плиткою, бо Божа воля – святість наша, святість у благодаті і святістю йдеться до Бога, та святості посідається Бога, й бажання святості, чи Божої волі є любов'ю Бога. І молитвою не можна більше людині навчити молитися, ніж навчити її шукати Божої волі, чи бажати Божої волі, чи говорити: «нехай буде воля Твоя» [18, с. 16].

Продовжуючи розглядати поняття «молитви» в контексті самопізнання особи, А. Шептицький її персоналізує, так як стверджує, що молитва – це певне спілкування особи з небом, діалог із відповідями через почуття, думки, ідеї, явні чи приховані відгуки на молитовні прохання подіями, особами чи дарами, а навіть через особливі ласки, дані людям. Молитва, на його думку, є оберегом практично в усіх сферах особистого життя людини [19, с. 16].

Молитва, як стверджує А. Вихруц, в А. Шептицького складається із трьох частин. По-перше, це возвеличення Божої мудрості, яка є «неначе учителькою чи скарбницею усіх чеснот і всіх духовних дарів. Тому перегляньмо чесноти християнського життя, о які треба нам щодня просити, збираючи ті всі чесноти в ту форму, про яку говоримо, у форму Божої мудрості, пригадуючи собі тим способом, що Божа мудрість або містить у собі ті чесноти, або до них веде, їх учить і є провідницею на їх дорозі. Великий і всемогутній Боже! Зішли на мене з високих і святих своїх небес і від престолу своєї святої слави Твою святу Мудрість, належну Тобі» [20, с. 67]. «Божа мудрість, зазначає А. Шептицький, є Божим даром. ... найвища і най-

цінніша прикмета людського ума» [6]. По-друге, це розгорнута система, яка передбачає розуміння призначення людини, обов'язків, радості та смутку, праці та відпочинку, системи цінностей, слова і діла [20, с. 67]: «Дай мені мудрість Твого уподобання, щоб я в житті умів те, що Тобі миле, гаряче бажати, мудро шукати, у правді признавати і досконало виповняти на славу й честь Твого святого імені, на хвалу слави Твоєї ласки. Дай мені, Боже, мудрість мого стану, щоб я все сповняв, чого бажаєш, дай мені розуміти мої обов'язки, дай мені мудрість моїх обов'язків і дай мені їх виконати так, як треба і як належить на славу твою і хосен моєї душі. Дай мені мудрість твоїх доріг і мудрість ходити стежками Твоєї святої волі. Дай мені мудрість поведження і неповодження, щоб я вмів не вивищатися в одних і не упадати в інших» [3]. По-третє, у молитві підкреслюється значимість єдності та взаєморозуміння [20, с. 68] кожної особи зокрема та кожної нації загалом.

Велике значення молитви для кожної особи український мислитель пояснює через її вплив на душу: «В молитві душа очищується від гріха, кормиться любов'ю, скріплюється у вірі, утверджується в надії: розквітає дух, розширюється нутро душі, очищується серце, являється правда, покуюється спокуса, зникає смуток, відновлюються змисли, сили знеможені підносяться» [21, с. 7]. Підкреслимо, що така персоналізація молитви на думку А. Шептицького має проявлятися в соціальному житті кожної особи.

Важливою була молитва в особистому житті Митрополита. Запис у щоденнику від 8 серпня 1911 року – як життєвий принцип і водночас виступає вимогою задуматись особі над своїм життям. «Думаю, що Божа Воля кличе мене до іншого, досконалішого життя. Ужю вільного, тихого, зібраного часу, щоб глибше над сею справою застановитися і по-Божому наважитися на се нове життя. Якщо се є дійсно Боже Покликання, якщо Бог кличе, то справа ця превеликого значення: ішлося би прямо про спасення моєї душі, спасення мільйонів. Від нас, а не від когось іншого, залежить «через добрі діла зробити певним наше покликання і вибір» [19, с. 18]. До цього А. Шептицький закликає в процесі молитви кожну особу. Митрополит пояснює дуже детально окремі поняття молитви, як «Отче», далі «Наш», після, «що є на небесах». Ці три складові «Отче нашу» мають сотні значень і застосувань і відносяться в цілому до людства і до окремо кожної особи, живої істоти, до неба і до землі. Це значення має мільярди або безкінечність застосувань. В цих перших трьох словах молитви розкривається Божа сторона людства і життя людини [22, с. 39]. Важливо зазначити, що особисті молитви А. Шептицького є суворі, нещадні до себе та з глибоким актом самопожертви [19, с. 19].

Тобто, поряд із усвідомленням самопожертви, приходить і усвідомлення того, яким має бути наше життя [4, с. 228]. Як стверджує О. Шеремета, у А. Шептицького це усвідомлення виникає завдяки «сіндересісу», але проявляється саме завдяки совісті. «Сіндересіс» – це усвідомлення «перших принципів», яке доступне всім людям в більш чи менш ясній інтуїції. Але не всі люди завдяки цьому ясно усвідомлюють моральні принципи [1]. «Найважливіші перші принципи морального поступування, хоч доступні людському умові й без глибшого розумування, можуть бути однак для тупіших і грубших умів мало ясними» [4, с. 229]. «Сіндересіс» однаковий у всіх людей, але різним є усвідомлення його, совість. Совість – це актуальна моральна самосвідомість, тоді як «сіндересіс» – лише загальна схильність до такої самосвідомості. Усвідомлення того, як має бути, дає «сіндересіс».

Фактично, «сіндересіс» дає більш чи менш ясне знання наших природних обов'язків щодо Бога, інших людей та себе, а, отже, – дає знання природного закону. Адже природний закон, який якраз і визначає обов'язки щодо себе, своїх дітей, інших людей та Бога [1]. Саме «сіндересіс» підказує совісті, що «не треба робити іншим того, чого не хочеться для себе» [4, с. 229] та інші моральні принципи. «Сіндересіс» навіть підказує, що треба прислухатися до його настанов, що «треба жити по природному закону» [4, с. 232], який він сам і сповіщає. Совість взаємопов'язана із моральним законом, оскільки вироблена вірою в чесноти чистоти, вірності присязі, обов'язковості. Особа, яка позбавлена такої віри, на думку А. Шептицького, стає дикуном, живучи тим, що десь вкраде, десь щось знайде [23, с. 323]. Так відбувається сьогодні з росіянами, які позбавлені будь-якої совісті, будь-яких чеснот, зомбовані принципами комунізму, тільки те і роблять, що грабують та вбивають. Це деперсоналізовані особи, про що ще в свій час і попереджував А. Шептицький в посланні «Острога перед загрозою комунізму» [23, с. 323].

Отже, на думку А. Шептицького, сама по собі совість не може бути, принципи мають застосовуватися у конкретному житті, у конкретних ситуаціях, адекватним регулятивним принципом для людської поведінки. Щоб бути правильною, совість має бути саме не автономною, а відкритою до морального природного закону. Цим самим суб'єкт віднаходиться об'єктивну основу для власної моральності. Таким чином, як стверджує Шеремета, особа у А. Шептицького має совість, що природно схильна до слідування природному закону та Богу. Але особа може не слідувати природній схильності совісті і тому можлива «помилкова совість», «викривлена совість». Викривлення природної спрямованості совісті є так само можливим, як і викривлення інших природних схильностей розуму [1].

Як зауважує О. Шеремета, для А. Шептицького така совість не повністю погоджується з обов'язком, який визначає Закон Божий, а тому не може бути правилом, яке визначатиме дію людини, оскільки передбачає ймовірність порушення визначених заборон. Помилкова совість може стати правилом поведінки тільки тоді, коли людина не має жодного сумніву, що чинить зле. Таку совість А. Шептицький називає непереможно помилковою [11, с. 159].

З іншої сторони, не добре буде для особи в її діяльності, коли вона не звертатиме уваги на совість, оскільки тоді особа втратить свободу. Особа, як вважає А. Шептицький, втрачає свободу, піддаючись або власним пристрастям та інстинктам, або пристрастям та велінням суспільства. Ця втрата свободи яскраво доводить, що свобода без опори на розум неможлива. Людина залишається вільною лише тому, що є раціональною, пізнає істину і благо, слідує знанню природного закону [1]. В даному контексті А. Шептицький зауважує, що «сила ума і його світло не в тому, щоби знати багато подробиць, але щоб добре, глибоко знати те, що знається» [6]. Ці слова підтверджують персоналістське розуміння А. Шептицьким раціонального пізнання особи.

У пізнанні особою себе вагому роль відіграє Слово Боже, яке, як стверджує А. Шептицький, може змінити думку особи про себе, оточуючий світ та інших осіб. Слово Боже у Євангелії Ісуса Христа, на думку А. Шептицького, окреслює рівновагу прав і обов'язків у відношенні до себе. У Євангелії розкриваються труднощі суспільного життя і свободної волі, даній Богом кожному з нас особисто й кожному народові загальною [24, с. 53].

В цьому велику роль відіграли Пастирські послання Митрополита, які були написані на актуальні теми для пояснення Слова Божого та самопізнання особи. В одному із Пастирських послань, яке має назву «Божа мудрість», А. Шептицький пояснює суть поняття мудрості: «Щоби набути мудрості треба шукати її в простоті серця, у вірі, у доброті – бо у злону душу не увійде мудрість і не замешкає в тілі обтяжливому гріхом; бо Святий Дух утікає перед нещирістю (...). Я поставив мудрість вище над царства і престоли, а багатства я нізащо не уважав у порівнянні з нею» [2, с. 15]. Український Митрополит зазначає, що мудрість – це знання про найвищу причину всього, про Бога, найвище і найдосконаліше знання, що не походить з людського досвіду, а є відблиском Божого знання [25, С. 185–186]. Отже, А. Шептицький наголошує на зв'язку між мудрістю людською та Божою мудрістю, яку уособлює Ісус Христос [16], зазначаючи, що Божественна мудрість є одкровенням через духовне самовдосконалення [9, с. 39].

Мудрість називає живою особою, іпостассю [2, с. 12], таким чином, персоналізуючи її, шукає

в кожній конкретній особі, яка в такий спосіб розкриває себе, пізнає себе та світ. Також український Митрополит стверджує, що особливою рисою української душі є пошана до мудрості [16]. І знову ж таки А. Шептицький вважає, що варто звернутись до молитви, якщо ми хочемо осягнути мудрість, яка нам дана Богом. «Буття нашого розуму і буття нашої волі є молитвою»... [2, с. 35]. Митрополит зауважує, що «людині не важко було б молитися Богові, якби вона не була зіпсута первородним гріхом...» [22, с. 38]. І в цьому велику роль відіграють емоції особи, хоча А. Шептицький і проголошує, що самі по собі вони не є чимось поганим. Емоції такими стають через неправильне скерування їх особою [8].

Як зазначає І. Калита, окремий акцент український Митрополит робить на емоціях смутку і радості та стверджує, що не завжди ми можемо їх контролювати, не знаходимо причини їх виникнення. А. Шептицький, виходячи із досвіду особистого життя знав, яким буває смуток у важкі часи. З одного боку, особа має себе переконувати у тому, що вона має радіти, оскільки Христос своїм воскресінням звільнив нас від смерті, але серцем це осягнути складно. Тут знову ж таки згадується Божа благодать через молитву, в якій Митрополит просить дати йому мудрість смутку і мудрість радості. У А. Шептицького обидва почуття можуть привести нас до Бога [8]. Таким чином, Бога можна пізнати не лише раціональними, а й інтуїтивними засобами пізнання [10, с. 200]: «Не знати, мої дорогі браття, мої дорогі сестри, чи може бути на світі щось, чого би більше чоловікові було потреба, як світла Божої науки і тепла Божої любові. Так, як для тіла то ясне сонечко на небі, що дає світло і тепло, є так для життя потрібним, що якби загасло, ніхто би з нас ні однієї днини на світі не пожив, так для душі потреба Божої благодаті, що розум просвічує і зігріває серце» [7, с. 4].

Висновки. У персоналістських ідеях А. Шептицького взаємовідношення особи та пізнання розкривається через ту роль, яку відіграє особа у пізнанні себе та світу як такого. Особа, як зазначає український Митрополит, пізнає світ, звертаючись до Бога та Божественного. В такому контексті вагому роль відіграє розуміння ним поняття «совісті» як внутрішньої свідомості кожної особи, свідомості моральної сторони наших відносин до Бога, себе самих і людей [4, с. 228]. Джерелом християнської совісті є самопізнання, яке включає в себе не лише знання себе, але і відношення до інших, а також до основи всього – Бога [1].

А. Шептицький наголошує на необхідності в процесі пізнання особою світу керуватись розумом, спрямованим на Божественну віру. Віра безпосередньо стосується Божественної мудрості та знання. Божа мудрість у пізнанні особи проявляється через молитву, яка є спілкуванням особи

з Богом, діалогом із відповідями [19, с. 16] на проблеми, які вирішує особа. Таке ставлення до молитви в контексті взаємовідношення особи та пізнання окреслює християнський персоналізм у поглядах А. Шептицького.

Література

1. Шеремета О., Чорноморець Ю. Соціальна етика Андрея Шептицького – вершинне досягнення українського неотомізму. *Богословський портал*. 2010. № 10. URL: <http://theology.in.ua/en/bp/theologia/practical/social/38702/> (дата звернення: 12.08.2023).
2. Шептицький А. Божа мудрість. *Твори (аскетично-моральні)* / А. Шептицький. Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, 1994. С. 3–126.
3. Шептицький А. Молитва про Божу мудрість. URL: <https://kyrios.org.ua/spirituality/prayer/1017-molitva-pro-bozhu-mudrist.html> (дата звернення: 10.08.2023).
4. Шептицький А. Про ліберальну совість. *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944. Церква і суспільне питання. Пастирське вчення і діяльність*: у 3 т., 2 кн. / за ред. А. Кравчука. Львів: «Місіонер», 1998. Т. 1, кн. 1. С. 227–242.
5. Шептицький А. Дванадцять листів до матері. Філадельфія, 1982. 71 с.
6. Шептицький А. Послання до української молоді. 1939. URL: <https://sheptytsky.com.ua/do-ukrayinskoj-molodi/> (дата звернення: 10.08.2023).
7. Шептицький А. Канадійським русинам. Жовква: Печатня оо. Василіян, 1911. 96 с.
8. Калита В. Мудрість радості і мудрість смутку. *Credo*. 2020. URL: <https://credo.pro/2020/08/271578> (дата звернення: 10.08.2023).
9. Басараб В.І., Вегеш М.М. Життя і помисли митрополита Андрея Шептицького: монографія. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. 112 с.
10. Маслюк А. М. Аналіз психологічного портрету Андрея Шептицького. *Психологічні перспективи*. 2018. Вип. 32. С. 193–204.
11. Шеремета О. Ідея совісті у релігійно-філософській думці митрополита А. Шептицького. *Мультиверсум*. К., 2008. Вип. 69. С. 158–167.
12. Кравчук А. Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко про християнську соціальну акцію. *Соціальна доктрина церкви* / А. Кравчук. Львів: Свічадо, 1998. С. 248–274.
13. Шептицький А. Пастирські послання 1899–1914 р. Львів: Артос, 2007. 1014 с.
14. Шептицький А. Восьмий лист «Пришедше солнцу на запад...». *Дванадцять листів до матері* / А. Шептицький. Філадельфія, 1982. С. 38–41.
15. Guzowski K. Osoba to rzeczywistość. *Przegląd Powszechny*. 1997. № 7–8. S. 145–147.
16. Блаженніший Святослав. «Нехай Божа мудрість поведе нас». *Пастирське послання Блаженнішого Святослава з нагоди Року пам'яті митрополита Андрея Шептицького*. 2014. URL: <http://cerkiew.org/nehay-bozha-mudrist-povede-nas> (дата звернення: 10.08.2023).

17. Шеремета О. Філософсько-богословська етика митрополита А. Шептицького. *Релігія в Україні*. 2009. № 3. С. 69–77. URL: <http://www.dev1.religion.in.ua/main/page/69/> (дата звернення: 11.08.2023).

18. Шептицький А. Отче наш. Львів : Свічадо, 1998. 64 с.

19. Шептицький А. Молитви. Львів : Папуга, 2004. 136 с.

20. Вихрущ А. Розумове виховання в педагогічній освіті Андрея Шептицького. *Педагогічний дискурс*. Вип. 29. 2020. С. 62–69.

21. Війтишин В. Душпастирська праця Митрополита Андрея. *Спадщина Андрея Шептицького: духовність, діяльність, мораль* : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького, м. Тлумач, 9 серпня 2015 р. / упорядник А. А. Білас. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 92 с. С. 6–12.

22. Мизак Н. Митрополит Андрей Шептицький про антропологічний аспект Божої і земної мудрості. *Релігія та соціум* : міжнародний часопис. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012. № 1(7). 168 с. С. 37–43.

23. Шептицький А. Осторога перед загрозою комунізму. Унів, 1936. 12 с.

24. Шептицький А. Одинадцятий лист «Не хочемо чужої культури...». *Дванадцять листів до матері* / А. Шептицький. Філадельфія, 1982. С. 50–53.

25. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви : в 2 т. / за заг. ред. М. Вегеша. Ужгород, 2022. Т. 1. 392 с.

Анотація

Вербова Р. М. Особа та пізнання у персоналістських ідеях Андрея Шептицького. – Стаття.

У статті окреслено роль особи в пізнанні світу у творах А. Шептицького. Наголошується на пізнанні особою світу не через страждання, а в досягненні блаженства, в осягненні Бога та божественного. Доведено, що завдяки моралі та релігії особа надіється усвідомити та оцінити свої вчинки та переживання. В цьому їй допомагає, з точки зору А. Шептицького, совість, яка досліджує все те, що робить наші дії добрими або злими. Уточнено, що Митрополит закликає до поєднання теоретичного і практичного пізнання через совість як внутрішню свідомість обов'язку особи.

Акцентовано увагу на самопізнанні особи, яке є джерелом християнської совісті, що свідчить про ідеї християнського персоналізму в українського мислителя. Зокрема, розглянуто самопізнання як подвоєння людської особовості – той, хто думає, протиставлений тому, про кого думає. Це неначе і Ти, і не Ти, але це все ще одна і та сама особа. Зазначається, що цього недостатньо для повноцінного процесу самопізнання особи, необхідна ще, як стверджує А. Шептицький, і любов до ближнього адже без неї не можливо зрозуміти себе, бути собою.

Проаналізовано значення молитви для пізнання особою світу та самої себе. Наголошено на персоналізації молитви як діалогу особи з Богом, діалогу з відповідями. В цьому контексті досліджено вплив війни на пізнання особи, під час якої варто не піддаватись

емоціям, а керуватись розумом, молитись, звертаючись до Бога. Визначено, що А. Шептицький у самопізнанні людини велике значення надає серцю, в якому окреслюється цілісність особи через поєднання в ньому розуму, волі та почуттів. Здійснено аналіз міркувань Митрополита стосовно серця Ісуса Христа, яке він персоналізує. Доведено, що гносеологічні ідеї українського мислителя суголосні із християнським персоналізмом, де акцентується увага на взаємовідношенні особи та Бога у пізнанні людиною світу та себе.

Ключові слова: Андрей Шептицький, особа, пізнання, совість, молитва, самопізнання, серце, Бог, Ісус Христос, свідомість, самосвідомість, мудрість, розум, Слово Боже.

Summary

Verbova R. M. Person and cognition in the personalistic ideas of Andrey Sheptytskyi. – Article.

It is outlined the role of person in cognition world in the writings of A. Sheptytskyi in the article. It is emphasized on the cognition by person of the world not through suffering, but in the accomplishment of blessedness, in the understanding God and divine. It is proved that due to moral and religion person hopes to realize and evaluate it acts and experience. In that it helps, with A. Sheptytskyi's point of view, conscience, that investigates everything that does good or bad our actions. It is made more accurate that the Metropolitan calls to connection theoretical and practical cognition through conscience as inner consciousness the duty of person.

The emphasis is placed on the selfcognition of person, which is the source of the Christian conscience, that is testified about ideas of the Christian personalism in Ukrainian thinker. In particular, it is considered the selfcognition as doubling of human personality – one, who thinks, opposed to the one, it thinks about. It is as if You and not You, but it is still the same person. It is noted that this isn't sufficiently for a full-fledged process of the selfcognition person, it is necessity, as confirms A. Sheptytskyi, affection for neighbor because it is impossible to understand itself, be itself without it.

It is analyzed meaning of the prayer for cognition the world and itself by person. It is emphasized on personalization of prayer as the dialogue of person with God and the dialogue with answers. At that context it is researched influence of the war in the cognition of person, during that you should not give in emotions, but you should be guide by mind, pray applying to God. It is determined that A. Sheptytskyi the great importance allows heart, in that is outlined the integrity of person through combination in it mind, liberty and feeling in the selfcognition of human. Analyse of the reflection of Metropolitan with regard to the Jesus Christ's heart, that he personalizing is carried out. It is proved thatgnoseological ideas of the Ukrainian thinker are consisted with the Christian personalism, where the focus is on the relationship between person and God in the cognition of the world and thyself by human.

Key words: Andrey Sheptytskyi, person, cognition, conscience, prayer, selfcognition, heart, God, Jesus Christ, consciousness, wisdom, mind, the Word of God.